

DIVERGENT TAFAKKURNING O'QUVCHILAR AQLIY
RIVOJLANISHIDAGI AHAMIYATI

Xo'jamberdiyeva Sarvinoz Keldiyarovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Pedagogika va o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Tafakkur — bu aqliy faoliyatning asosiy shakli bo'lib, insonlarning hayotdagi qarorlar qabul qilish, muammolarni hal qilish va o'zgarishlarga moslashish qobiliyatlarini shakllantiradi. Ijodiy, tanqidiy va reflektiv tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirish insonning aqliy salohiyatini oshiradi va kundalik hayotda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi.*

Kalit so'zlar: *Tafakkur, kreativ tafakkur, kritik tafakkur, reflektiv tafakkur, mantiqiy tafakkur, intuitiv tafakkur.*

Аннотация: *Мышление - это основная форма умственной деятельности, которая формирует у людей способность принимать решения, решать проблемы и адаптироваться к изменениям в жизни. Развитие навыков творческого, критического и рефлексивного мышления увеличивает умственный потенциал человека и помогает ему добиться успеха в повседневной жизни.*

Ключевые слова: *мышление, творческое мышление, критическое мышление, рефлексивное мышление, логическое мышление, интуитивное мышление.*

Annotation: *Thinking is the main form of mental activity, forming the abilities of people to make decisions in life, solve problems and adapt to changes. The development of creative, critical and reflective thinking skills increases a person's mental potential and helps to achieve success in everyday life*

Keywords: *thinking, creative thinking, critical thinking, reflective thinking, logical thinking, intuitive thinking.*

Tafakkur — inson aqliy faoliyatining murakkab va ko‘p qirrali jarayonidir. U insonning idrok etish, tahlil qilish, baholash, yangi g‘oyalar yaratish, muammolarni hal qilish va qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Tafakkur, shuningdek, ko‘plab psixologik, mantiqiy va ijodiy jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Bu o‘zaro bog‘liq bo‘lgan aqliy jarayonlar orqali inson yangi bilimlar hosil qiladi, mavjud bilimlarini tahlil qilib, amaliyotga tatbiq etadi.

Tafakkurning quyidagi turlari va xususiyatlarini keltirib o‘tish mumkin:

Tafakkurning turlari:

1. Ijodiy tafakkur (Kreativ tafakkur):

Ijodiy tafakkur yangi va o‘ziga xos g‘oyalar yaratish jarayonidir. Bu turdagi tafakkurda insonlar noan‘anaviy va innovatsion fikrlash orqali yangi g‘oyalar, yechimlar va imkoniyatlar kashf qiladi. Ijodiy tafakkur ko‘pincha muammolarni yangi va o‘zgacha yondashuvlar bilan hal qilishda qo‘llaniladi. Ijodiy tafakkurda ko‘p hollarda "oqshom" yoki "geynius" g‘oyalar paydo bo‘ladi, chunki bu jarayonning asosida intuitsiya, tasavvur va boshqa noan‘anaviy fikrlash usullari yotadi.

2. Tanqidiy tafakkur (Kritik tafakkur):

Tanqidiy tafakkur esa, fikrlarni tahlil qilish va baholashga qaratilgan jarayondir. Bu tafakkurda inson har bir fikrni, dalilni va qarorni chuqur o‘rganadi, ularning ishonchliligi, to‘g‘riligi va asosli ekanligini tekshiradi. Tanqidiy tafakkur shuningdek, qarorlar qabul qilishda va mantiqiy xulosalar chiqarishda muhim ahamiyatga ega. Tanqidiy tafakkurda insonlar barcha mavjud variantlarni, nuqtai nazarlarni va perspektivalarni baholaydi, so‘ngra eng to‘g‘ri va ishonchli yechimni tanlashga harakat qiladi.

3. Reflektiv tafakkur:

Reflektiv tafakkur — bu o‘z xatti-harakatlari, qarorlari va fikrlarini qayta ko‘rib chiqish va tahlil qilish jarayonidir. Bu turdagi tafakkur o‘zingizni tahlil qilish va o‘rganish orqali o‘zgarishga intilish, o‘zingizning noto‘g‘ri qarorlaringizni anglash va ularni tuzatish imkonini beradi. Reflektiv tafakkur o‘z-o‘zini anglash, o‘z xatti-harakatlarini tushunish va bu orqali o‘zini yaxshilashni maqsad qiladi.

4. Mantiqiy tafakkur:

-Mantiqiy tafakkur, ko‘proq tahlil, isbotlash va mantiqiy xulosalar chiqarish bilan bog‘liq bo‘lgan tafakkur turidir. Bu tafakkurda fikrlar o‘zaro bog‘lanadi, mantiqan izchil bo‘ladi, va aniq asosli xulosalar chiqariladi.

-Mantiqiy tafakkur tahlil va sintez jarayonlaridan iborat bo‘lib, u odamga murakkab muammolarni izchil va to‘g‘ri hal qilishga yordam beradi.

Tafakkurning xususiyatlari

1.Keng qamrovli:

Tafakkur nafaqat muayyan soha yoki mavzu bilan bog‘liq bo‘lib, u insonning barcha aqliy faoliyatini qamrab oladi. Hamma insonga xos tafakkurda umumiy fikrlash qobiliyati, muammolarni hal qilish, yangi g‘oyalar yaratish va fikrlarni sintez qilish mavjuddir.

2.Ixtiyoriy va o‘z-o‘zini boshqarish:

Tafakkur ko‘pincha ixtiyoriy bo‘lib, odam o‘zining aqliy jarayonlarini boshqarish va shakllantirish imkoniyatiga ega. Bu, ayniqsa, tanqidiy tafakkur va reflektiv tafakkurda namoyon bo‘ladi, chunki inson o‘zining fikrini yo‘naltirishi va uni to‘g‘ri yo‘nalishda boshqarishi kerak.

3.Qiyinchiliklarni hal qilishga yordam beradi:

Tafakkur ko‘plab hayotiy muammolarni hal qilish uchun zarurdir. Ijodiy tafakkur yangi va samarali yechimlarni topish, tanqidiy tafakkur esa mavjud yechimlarning to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanligini tahlil qilishda muhim rol o‘ynaydi.

4.Muammolarni ko‘rish va tahlil qilish:

Tafakkur, ko‘pincha, yangi yoki murakkab muammolarni aniqlash va ular haqida chuqur o‘ylashdan iboratdir. Insonlar tafakkur orqali muammoning sabablarini tushunishga va yechimlarni topishga harakat qiladilar.

5.Izchillik va mantiqiylik:

Tafakkur jarayonida fikrlar izchil bo‘lishi, bir-birini to‘ldirishi va mantiqan bog‘lanishi kerak. Bu, ayniqsa, mantiqiy tafakkurda talab qilinadi, chunki bunda fikrlarning to‘g‘ri va izchil bo‘lishi muhimdir.

Tafakkurning psixologik asoslari.

Tafakkur psixologik jihatdan bir qancha darajalarga bo‘linadi:

1. Senzorial tafakkur: Bu darajadagi tafakkur insonga tashqi muhitni, shu jumladan, ranglar, tovushlar, hidlarni va boshqalarni anglash imkonini beradi.
2. Kognitiv tafakkur: Ushbu darajadagi tafakkur aqliy jarayonlarni, ya'ni eslab qolish, tahlil qilish, o'rganish va qarorlar qabul qilishni o'z ichiga oladi.
3. Meta-kognitiv tafakkur: Bu darajadagi tafakkur insonning o'z aqliy jarayonlarini tushunishi va nazorat qilishi orqali o'z fikrlashini optimallashtirishga imkon beradi.

Tafakkurning rivojlanishi

Tafakkur inson hayoti davomida rivojlanadi. Bolalikdan boshlab, insonning tafakkur jarayonlari yoshga qarab o'zgaradi va shakllanadi. Yuqori yoshlar va kattalar uchun esa tafakkur murakkablashadi va ko'proq analitik, tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini o'z ichiga oladi.

Tafakkurni rivojlantirish yo'llari

- Kritik fikrlashni o'rganish: Tanqidiy tafakkur va qarorlar qabul qilishda ishonchli fikrlar hosil qilishni o'rganish.
- Ijodiy mashqlar bajarish: Ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun turli xil "brainstorming" mashqlari va g'oyalarni yaratish.
- Reflektiv tafakkur: O'z xatti-harakatlarini va qarorlarini tahlil qilish, o'zini anglash va o'zgarishga tayyor bo'lish.

Tafakkur — bu ongli fikr yuritish jarayoni bo'lib, insonning atrof-muhitni anglash, muammoni hal qilish, qarorlar qabul qilish va yangilik yaratish qobiliyatidir.

Tafakkurning turlari:

- Mantiqiy tafakkur – sabab-oqibatga asoslangan fikrlash.
- Ijodiy tafakkur – yangicha fikr, innovatsiyalar yaratish.
- Kritik tafakkur – tanqidiy fikrlash, faktlarni tekshirish.
- Intuitiv tafakkur – ichki sezgi orqali fikr yuritish.

Tafakkur — kengroq tushuncha, mantiqiy fikrlash esa tafakkurning bir turi.

Tafakkur — bu aqliy faoliyatni anglatadi, u muammoni hal qilish, yangi g'oyalar yaratish va o'zini anglashni o'z ichiga oladi. Tafakkur mantiqiy fikrlashdan kengroq bo'lib, ijodiy va sezgir yondashuvni ham o'z ichiga oladi.

Tafakkurning asosiy turlari:

1. Mantiqiy tafakkur: Mantiqiy tafakkur, aslida, mantiqiy fikrlashning bir qismi bo'lib, sabab-oqibatni tahlil qilish va izchil xulosalar chiqarishga asoslanadi. Bu tafakkur turi ilm-fan va matematikada keng qo'llaniladi.

2. Ijodiy tafakkur: Ijodiy tafakkur — bu yangi g'oyalar yaratish va yangiliklarni izlashdir. U san'at, dizayn, va innovatsiyalarni yaratishda asosiy rol o'ynaydi. Bu turdagi tafakkur ko'proq intuitiv va sezgilar orqali rivojlanadi.

3. Kritik tafakkur: Tanqidiy fikrlash orqali o'zingiz va boshqalarning fikrlarini tahlil qilish va qayta ko'rib chiqish mumkin. Bu tafakkur turi qarorlar qabul qilishda eng yaxshi xulosalarni olishga yordam beradi.

4. Reflektiv tafakkur: Reflektiv tafakkur insonning o'z faoliyatini, qarorlarini va o'tmishdagi xatolarini qayta ko'rib chiqish va yangi yondashuvlarni ishlab chiqish bilan bog'liq. Bu tafakkur turi o'zini anglash va o'zgarishlarga tayyor turishga yordam beradi.

Tafakkurning rivojlanishi:

Tafakkur rivojlanishining eng yaxshi usullaridan biri — bu muntazam ravishda yangi muammolarni yechish va turli xil fikrlarni sinovdan o'tkazish. Ijodiy mashqlar va yangi g'oyalarni yaratish tafakkur jarayonini jonlantiradi. Bundan tashqari, o'z-o'zini tahlil qilish, yodda saqlash va mavzularni keng ko'lamda o'rganish tafakkurga yangi qirralar qo'shadi.

3. Mantiqiy Fikrlash va Tafakkur o'rtasidagi farqlar va bog'liqlik

Mantiqiy fikrlash va tafakkur o'rtasidagi asosiy farq shundaki, mantiqiy fikrlash faqat aniq qoidalar va dalillarga asoslanadi, tafakkur esa yangi g'oyalarni yaratishga va o'zgacha fikrlarni ishlab chiqishga yo'naltirilgan.

- Mantiqiy fikrlash aniq, izchil va tizimli yondashuvni talab qiladi.
- Tafakkur esa ijodiy va intuitiv fikrlashga asoslanadi va yangi g'oyalarni yaratishda yordam beradi.

Ikkalasi ham o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiradi: mantiqiy fikrlash tafakkurni aniqlashtiradi va o'zgacha fikrlarni tizimli ravishda ko'rib chiqadi, tafakkur esa mantiqiy fikrlashning samaradorligini oshiradi va yangicha qarashlarni yaratadi.

4. Amaliy qo'llanilishi

- Ta'limda: Mantiqiy fikrlash va tafakkur o'quvchilarga kompleks masalalarni hal qilishda yordam beradi. Mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini o'rgatish ilmiy bilimlarni mustahkamlashda muhim.
- Ishda: Mantiqiy fikrlash va tafakkur menejerlarga, ishbilarmonlarga va tadbirkorlarga muvaffaqiyatli qarorlar qabul qilishda yordam beradi.
- Ilm-fan va texnologiya: Tadqiqotchilar va ilm-fan xodimlari ilmiy izlanishlar va amaliyotlarda mantiqiy fikrlash va tafakkurdan keng foydalanadilar.

Xulosa

Mantiqiy fikrlash va tafakkur insonning fikrlash jarayonlarida ikki muhim elementni tashkil etadi. Mantiqiy fikrlash aniq va izchil tahlilni talab etsa, tafakkur ko'proq ijodiy, intuitiv va tanqidiy yondashuvni o'z ichiga oladi. Ikkalasining ham birgalikda ishlashi insonni yanada samarali va mukammal fikrlovchi qiladi, bu esa muammolarni hal qilishda, ijodiy g'oyalar yaratishda va to'g'ri qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Axmadaliev, I. (2021). Ta'limda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish metodlari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim Vazirligi.
2. Husanov, M., & Akhmedov, A. (2020). Boshlang'ich ta'limda kreativ fikrlashni rivojlantirish: Nazariya va amaliyot. Tashkent: Ta'lim nashriyoti.
3. Jalilov, D. (2019). Mantiqiy fikrlashning o'quvchilardagi rivojlanishiga ta'sir etuvchi faktorlar. Ta'lim va innovatsiyalar jurnali, 4(12), 45-57.
4. Tursunov, M. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish. O'zbekiston ilm-fan akademiyasi nashriyoti.